

més endavant, però això el lector no ho troba, si no ha de prendre com a tal dues línies, amb la nota 86, a l'última pàgina de l'article.

En conclusió, cal dir que tot i l'aparència modesta de les seves pretensions, aquest escrit de Brague és una aportació d'envergadura a la comprensió de la doctrina aristotèlica del temps. Per això, tot i l'aparició de diverses publicacions posteriors en els anys que han transcorregut, segueix essent actualment una referència necessària per al seu estudi.

Antoni Prevosti i Monclús

Rémi BRAGUE, *Aristote et la question du monde*, Presses Universitaires de France, Paris, 1988, 560 pàgs.

Amb aquest llibre (versió retocada i abreujada d'una tesi doctoral dirigida per Pierre Aubenque) ens trobem davant d'una lectura de l'obra aristotèlica en clau fenomenològica i amb Heidegger com a constant referència de fons. R. Brague veu entre *Sein und Zeit* i Aristòtil una relació intrínseca, i diu que, en aplicar certs conceptes elaborats pel filòsof alemany al pensament d'Aristòtil —i això és el que ell fa en aquest llibre—, no li sembla sinó que aplica uns estris a l'objecte per al qual foren forjats.

L'autor aborda els quatre grans dominis que considera centrals de l'obra aristotèlica: la metafísica, l'ètica, la psicologia i la física. Amb el seu conegut domini i finor filològics, unit a un coneixement admirable del *Corpus aristotelicum*, R. Brague ens dona la seva visió de l'antropologia, de l'ontologia i de la cosmologia d'Aristòtil, lluny dels camins més fressats, però amb encert i interès innegables.

El concepte de món al qual fa referència el títol del llibre no és el concepte grec de *kósmos*, sinó el concepte fenomenològic de món, que designa *allò que nosaltres som*; un concepte, per tant, que, com no deixa de demostrar l'autor, manca en el pensament d'Aristòtil (i en tot el pensament grec clàssic). Aquesta mancança, però, posseeix per a

l'autor un valor hermenèutic singular, ja que més que d'un simple desconeixement, es tracta d'un emmascarament, lligat a l'ocultació de tot un nucli impensat. R. Brague veurà com un tret constitutiu de l'originalitat del pensament d'Aristòtil la resistència enfront de la tendència que el porta lluny d'aquell nucli impensat.

Aquesta tendència cap enfora —és a dir, a no pensar aquell nucli fonamental— R. Brague la relaciona amb allò que Heidegger havia anomenat la «constitució onto-teològica de la metafísica». Brague tanmateix generalitza aquesta estructura als altres dominis del pensament aristotèlic, en els quals descobreix també una ambigüitat i tensió semblants. Així, en el *Protèptic*, el goig de la vida filosòfica s'identifica amb el goig de viure, simplement. Hi ha, per tant, una oscil·lació entre la vida genèrica i la vida amb un contingut determinat, aquell que és suprem i el millor de tots. Aquesta estructura de fluctuació entre el que és universal i el que és primer, Brague l'anomena «estructura katholou-pròtologica», i la retroba semblantment en els àmbits ètic, antropològic i cosmològic (l'home és alhora l'animal més universal i el primer dels animals, el moviment local és alhora el moviment més universal i el primer dels moviments, etc.).

D'altra banda, Brague descobreix en tots aquests àmbits els indicis de la «facticitat» com a nucli no pensat però actiu en el pensament d'Aristòtil. A títol d'exemple diguem que, segons ell, la doctrina aristotèlica de la *phronesis* conté el lloc buit d'una doctrina de la cura (*souci*) com a constitutiu de l'ipseïtat (p. 163). Brague considera també les doctrines del pensament, de la no generació de les formes i de l'enteniment agent com a elements de tensió centrípeta, és a dir, que assenyalen dins del pensament aristotèlic cap a la zona latent de la facticitat.

Tot i que fa ja vuit anys que es va publicar aquest llibre, no ha perdut gens d'actualitat ni d'interès, i pensant que no es mereix el silenci que fins ara l'ha envoltat en el nostre país, creiem que és del tot adient que ara ens en fem

ressò com d'un llibre imprescindible per a l'estudi de l'Estagirita. Té interès fins i tot més enllà de les tesis de Brague, ja que és instructiu i suggerent en relació amb una munió impressionant de temes i detalls del pensament aristotèlic, que l'autor, en la persecució dels seus grans objectius va tocant un rere l'altre. D'això en resulta un llibre dens, però no espès. Requereix una lectura pausada; no és per a llegir-lo d'una tirada i deixar-lo estar; cal rellegir-lo.

Antoni Prevosti i Monclús

Atiliano DOMÍNGUEZ. *La ética de Spinoza. Fundamentos y significado*, Actes del Congrés Internacional: Almagro, 24-26 d'Octubre, 1990. Edicions de la Universitat de Castella-la Manxa, 1992, 521 pàgs.

El servei de publicacions de la Universitat de Castella-la Manxa ha publicat els textos de les ponències del congrés internacional sobre l'ètica de Spinoza celebrat a Almagro els dies 24-26 d'octubre de 1990. El volum en qüestió ha estat objecte del nostre estudi.

El Professor *Atiliano Domínguez* (Universitat de Castella-la Manxa) escriu una breu però molt concisa introducció on es detallen els tres objectius proposats pels autors de les ponències, a saber: 1) Fer una anàlisi profunda d'un tema cabdal de la filosofia de Spinoza. 2) Oferir a la intel·lectualitat hispànica una ocasió per a fomentar relacions i poder contactar a més amb especialistes estrangers. 3) Fomentar les relacions internacionals, tan necessàries, segons la nostra opinió, per a incentivar la sòlida continuació de la recerca filosòfica.

Les 42 ponències dels respectius erudits estan distribuïdes i organitzades en cinc apartats o blocs temàtics que responen a aquests encapçalaments: I-Possibilitat i sentit general de l'ètica de Spinoza. II-La filosofia de Spinoza com a ètica del desig. III-Passions i raó o el problema de la normativitat ètica. IV-Ètica i política o raó, llei i tolerància. V-Intuïció, felicitat, eternitat.

Disposa l'edició, a més de l'índex general de ponències, d'un índex onomàstic i una relació de les adreces dels autors dels textos. Destaquem la participació de E. Giancotti, W. Klever, R. Misrahi, Y. Yovel, E. Curley, E. Fernández, S. Rábade, A. Domínguez, entre d'altres.

La introducció d'Atiliano Domínguez justifica l'ordre de publicació de les ponències aparegudes en el volum (que no correspon a tal com es succeïren en el Congrés) tot deixant ben clar que l'ordre seguit roman obert a altres tipus d'ordenació, amb la qual cosa es possibilita una creativa lectura de les ponències, otorgant al lector cert domini intel·lectual si aquest coneix, en certa manera, la filosofia de Spinoza. Creiem necessari d'altra banda, per a treure un profit substancial de la lectura de les ponències, haver llegit, prèviament, les obres capitals de Spinoza.

L'obra més citada és sens dubte l'*Ethica*. Gairebé tots els autors s'esforcen a extreure d'aquesta i d'altres obres la possible fonamentació de l'ètica spinoziana. Detallarem la problemàtica que s'exposa a les ponències i les solucions suggerides, tot explicitant els temes nuclears per a un correcte tractament dels problemes. En primer lloc i molt generalment, sense perdre però la intensitat que requereix el moment filosòfic, és qüestionada la possibilitat mateixa d'una ètica dins una metafísica determinista. Aquest moment delicat ha de passar per la conceptualització del significat d'una ètica del desig, amb tota la càrrega antropològica que trobem en el fons de la qüestió, rerafons que demana un «terreny» de desplegament, a saber: les relacions entre les passions i la raó. En segon lloc, hom pot descobrir la importància del tractament de la normativa moral en tota empresa filosòfica, camí que ens hauria de portar al cor de la política, quan aquesta és considerada un cert «lloc-moment» de la «via-vida» ètica. En tercer lloc, destaquem l'estudi del sentit últim de l'existència humana en clau culminatòria del moment humà que s'ha superat com a temporalitat per a cercar l'àmbit de l'*ésser en-eternitat*.

Presentarem l'ordre temàtic que ofe-